

מדינת ישראל
משרד החינוך התרבות והספורט
מינהל חברה ונוער

למורה, למחנך, למוריד שלום רב!

מדינת ישראל היא מדינה של עולים. גם הוותיקים וותיקי-הוותיקים, אף הם כולם בני עולים. כיום רובם של תלמידי בתי הספר הם כבר ילידי הארץ, אך גם הוריהם או הורי הוריהם היו בעבר עולים חדשים. כולם, בני דור זה או בני הדורות הקודמים, חוו על בשרם את חבלי הקליטה. כל גל של עלייה חש עצמו כוותיק לעומת גל העלייה שבא אחריו. כל אחד מגלי העלייה שאף בכל לבו לבואו של גל העלייה הבא ופעל בכל המרץ לאפשר את בואו. עם זאת, היתה בלב הוותיקים תחושת עליונות כלפי העולים שבאו אחריהם. את תלונות העולים החדשים על קשיי קליטתם הם דחו בביטול: "כשאנחנו עלינו, סבלנו פי כמה מכם..."

העיסוק בנושא העלייה וקליטתה, כמה מטרות חיוניות לו. בראש ובראשונה, הבנת עצם תופעת העלייה ארצה. העיון והדיון במניעים השונים לעליית יהודים ארצה יש בהם כדי לברר את יסודותיה של הציונות. אין לך חינוך ציוני בסיסי יותר מאשר חקירה בתופעת העלייה.

בירור רחב ומקיף של תולדות העלייה יביא איתו הכרה בחשיבות העלייה לביסוס המדינה ולחיוזקה. הסיסמה "מעולה לעולה כוחנו עולה" תקבל משנה משמעות ותוקף. יתר על כן, בירור זה יביא אף לשיפור היחס אל העולים החדשים.

בשעתו הושר בפי העולים החדשים השיר "אנו באנו ארצה לבנות ולהיבנות בה". ערכת הפעלות זו נותנת בידי המורה, המחנך והמדריך כלים מצוינים לביסוס היגד זה.

אם נשתדל, נצליח!

בברכה,

אברהם עוזד כהן

מנהל מינהל חברה ונוער

מבוא

הדעיין המונדי

עלייתם של יהודים לארץ ישראל הנה התופעה המרכזית בתנועה הציונית, גם בתקופת ה"יישוב" מראשית הציונות ועד קום המדינה (שנים 1882-1948) וגם בחמישים שנות קיומה של מדינת ישראל (1948-1998). לעליות השונות לארץ ישראל מאפיינים רבים, חלקם שונים וחלקם משותפים. אחד התהליכים החוזרים על עצמם במהלך ההיסטוריה של העליות נוגע ליחסם של בני הארץ "הוותיקים" אל העולים החדשים. המימרה כי "בני הארץ מחייבים את העלייה אך שוללים את העולים" משקפת תהליך זה, שבו בצד הדבקות ביעד המופשט של ריכוז היהודים בארץ ישראל, עולים חששות אמיתיים בכל פעם שמעשה ריכוז זה מתממש. כך למשל אנו חוששים כי בעקבות קליטת העולים יעלו מחירי הדירות, תגבר האבטלה, יגברו המתח העדתי והמתח התרבותי, יגבר המתח בינינו לבין שכנינו הערבים (קודם להקמת המדינה - המתח גם עם השלטון הבריטי), תגבר מצוקתן של השכבות החלשות וכדומה. בפעילות המוצעת אנו מבקשים להעלות על שולחן הדיונים את החששות המצויים בקרב התלמידים, ולהצביע על כך שהחשש הוא לגיטימי והתעורר גם בעבר וגם בקרב המנהיגות הציונית. במקום להדחיק חששות אלה יש לבררם בצורה עניינית הנשענת על עובדות היסטוריות. בדיקה זו, לדעתנו, מסקנתה אחת: למרות הקשיים המידיים שיוצרת העלייה, בחינה ארוכת טווח תוכיח שהעלייה לארץ ישראל אכן תרמה ותורמת לחיזוקה של מדינת ישראל. מעולה לעולה, אכן כוחנו עולה.

קהל היעד

הפעילות מיועדת לתלמידי חטיבות הביניים ותיכון בגילאי 14-18. הפעילות תועבר על ידי מורי של"ח, מדריכים בחינוך החברתי ומחנכים במסגרת עבודתם במערכת החינוך הלא פורמלי בבתי הספר ומחוץ להם.

המסגרת המתודולוגית

כל הפעילויות הכלולות בערכה הוכנסו למסגרת מתודולוגית אחת והיא "ועדת חקירה ממלכתית" שמטרתה לברר את השאלה: "האם מעולה לעולה כוחנו עולה?" בוועדת החקירה יהיו חברים כל תלמידי הכיתה ובמסגרת פעולתה ייבחנו עדויות שונות הנוגעות לנושא הנחקר. כל תלמיד יקבל על עצמו תפקיד נוסף, מעבר לחברות בוועדה, הנוגע להצגת אחת העדויות. במסגרת מתודולוגית זו ניתן להעשיר את הידע המוצג באמצעות סממנים תיאטריים כגון מקום מושבה של ועדת החקירה, התפאורה בחדר ישיבותיה, לבושם ודרך דיבורם של העדים השונים, סמלים וטקסים הנוגעים לדרך ניהול הישיבות, אופן פרסום הדו"ח המסכם וכדומה. כאן מצוי כר נרחב ליצירתיות וליוזמה של התלמידים, המורה והמדריך, בבואם לארגן אירוע בית ספרי רחב ממדים ורב משתתפים.

מבוא

שלב הפעילות

הרצף התוכני של הפעילות במסגרת הערכה, בא לענות על הצורך לפתח את הנושא כך שיתעורר עניין לעסוק בו ויועלו הנתונים העובדתיים בסדר הגיוני שיוביל למסקנה כלשהי.

הפעלה פתיחה:

התלמידים יענו על שאלון עמדות, שמטרתו להציג את הפער בין היחס המחייב למושג "עלייה" לבין היחס ה"פחות אוהד" כלפי העולים עצמם. פער זה יוסבר על ידי תלמידים בדיון, בחששות שיש להם מפני התהליך החברתי והכלכלי שעוברת המדינה בעת קליטת עולים במספר גדול.

סיכומו של שלב זה בהצגת השאלה: האם מעולה לעולה כוחנו עולה?

הפעלה מרכזית:

בשלב הראשון יוסכם על הקמת "ועדת חקירה", ייבחנו הנושאים שראוי לוועדה לדון בהם, ויעלו הצעות למקורות הבדיקה ויחולקו תפקידי הכנת העדויות בין התלמידים. **בחלקה השני** של ההפעלה יכין כל צוות תלמידים את עדותו בעזרת חומרי העזר המוצעים וחומרים נוספים שימצא לנכון. לכל עדות ישנו בסיס היסטורי עובדתי והצוותים יתבקשו להתייחס אליו. בנוסף, מחובתו של כל צוות להכין את עדותו להצגה בפני ועדת החקירה, לרבות המסגרת התיאטרלית, כגון הכנת תפאורה או לבוש מיוחד. אנו מציעים תפקידים לשמונה צוותי תלמידים שתפקידם להציג היבטים שונים של הנושא ולתרום מידע לגבי שאלת החקירה. להלן פירוט ההיבטים. ניתן כמובן להוסיף או לצמצם בהתאם לשיקוליו של המורה. **בשלב השלישי** והאחרון של ההפעלה המרכזית, יציגו הצוותים את עדויותיהם בפני ועדת החקירה.

חמישה מהצוותים יציגו היבטים שונים, והם:

- **ההיבט החברתי** - דרישה להגבלת העלייה בשל רצונם של הוותיקים בארץ לשמור על זהותם החברתית, מול טענות בזכות עלייה המונית שתיצור חברה מגוונת ועשירה מבחינה תרבותית.
- **ההיבט המדיני** - דרישה להגבלת העלייה כדי לרצות גורמים חיצוניים ליישוב היהודי המתנגדים לעלייה, מול טענות בזכות עלייה המונית שתיצור רוב יהודי עצמאי בארץ ישראל.
- **ההיבט הכלכלי** - דרישה להגבלת העלייה משום המחסור במשאבים כגון דיור או מקורות פרנסה, מול טענות בזכות עלייה המונית שתתרום לגידול המשק ולפיתוחו.
- **ההיבט האנושי** - דרישה להגבלת העלייה בשל התנאים הקשים בהם יאלצו העולים לחיות בשנים הראשונות, מול חיוב עלייה המונית בשל החשש לגורלם של יהודים בארצות מוצאם.
- **ההיבט הציוני** - דרישה להגבלת העלייה עד שתכונן מסגרת מדינית יציבה וחזקה, מול דרישה בזכות עלייה חופשית כמסד האידיאולוגי של הציונות.

שני צוותים יציגו מימדים נוספים והם:

- **מימד הרצף ההיסטורי** - כאן יושם הדגש על התהליך הנמשך מאז ראשית הציונות. לשם כך יובלטו המאפיינים המשותפים והאחידים של גלי העלייה. הצוות שיטפל במימד זה יכין את הצפייה המודרכת בסרט שיערך / שייבחר במיוחד למטרה זו.
- **מימד האקטואליה** - העיסוק במימד האקטואלי נועד להמחיש את תופעת העלייה על ידי חשיפתם של התלמידים למציאות החיים של העולים, באמצעות סיור באתר מגורים של עולים. הצוות שיטפל במימד זה יכין את הסיור הלימודי.

ולבסוף, צוות שמיני שייטול את תפקיד:

- **ניהול ועדת החקירה** - על כל המשתמע מכך: חלוקת תפקידי מזכירות, קביעת מהלך שמיעת העדויות, ניהול הישיבות, ניהול ישיבת הסיכום לקביעת המסקנות וכתובת הפרוטוקול.

בדיון מסכם תיירש הוועדה להכריז על מסקנות כלשהן בשאלה הנבדקת. מסקנות אלו עשויות להוות מנוף לפעילות מעשית של התלמידים בתחום קליטת העלייה במקום מגוריהם.

הפעלה מסכמת:

לוח הזמנים המומלץ

משך הפעילות כולה כעשר שעות על פי חלוקה זו: ארבע שעות פעילות בכיתה, ארבע שעות לסיור לימודי ושעתיים עבודה עצמית של התלמידים בספריה ובבית.

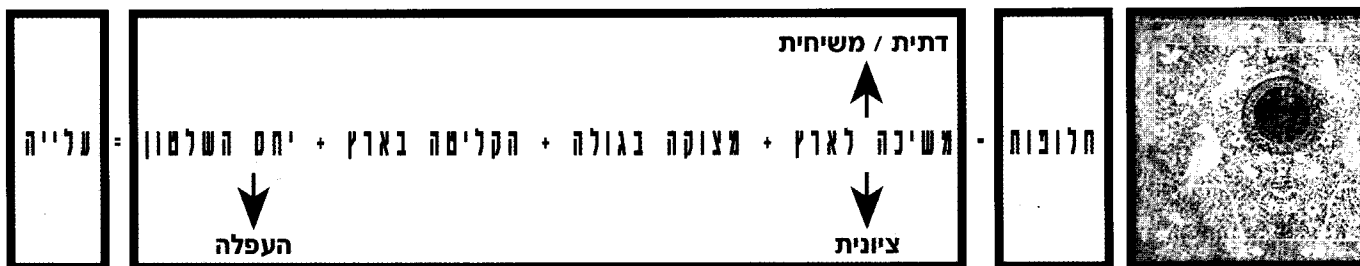
עזרים	חלוקה לשעורים	הערכת זמן	שלבים
שאלון עמדות	שיעור ראשון	40 דקות	הפעלת כתיחה
דף זהות לכל תפקיד	שיעור שני	20 דקות	הפעלת מונחים
דפי מקורות לכל תפקיד	עבודת בית	שעתיים	הכנת העדויות בצוותים
עזרים שהצוותים הכינו כגון: תפאורה, דפי מידע ודפי עזר	שיעור שלישי	45 דקות	שמיעת העדויות
	יום סיור	4 שעות	סיור לימודי
		20 דקות	סרט לימודי
הצעות החלטה	שיעור רביעי	30 דקות	הפעלת סיכום

העלייה היהודית לארץ ישראל במהלך מאה ויותר השנים האחרונות היא אחת התופעות הלאומיות והחברתיות הייחודיות בעידן המודרני. עם שהיה מפוזר בעשרות ארצות במשך קרוב לאלפיים שנה, מתחיל לחזור למולדתו ההיסטורית ועושה זאת בקצב גובר והולך: בין 1882 ל-1948, מועד הקמתה של מדינת ישראל, עלו ארצה כ-550 אלף יהודים; מאז, ועד שלהי 1994, עשו זאת יותר משניים ורבע מיליון, ובסך הכל מדובר בקרוב לשלושה מיליון יהודים. עצם השימוש במילים עולה ועלייה מצריך הסבר. במדינות אחרות מדברים על הגירה ומהגרים, ורק בישראל העניקו לכניסת היהודים לארץ משמעות טעונה: מי שמגיע לכאן עולה - פעולה שיש בה מאמץ וחיוב. ואילו העוזב - זוכה לכינוי השלילי יורד. אין לכך שום מקבילה בארץ-הגירה כלשהי.

מדוע להתחיל ב-1882? וכי קודם לא היו עליות יהודים לארץ? אין ספק שבודדים וקבוצות עלו ארצה מאז חורבן בית שני וגירוש היהודים מארצם. די להזכיר כי בשנות השלושים של המאה ה-19 הגיעה לארץ קבוצה גדולה של עולים מצפון-אפריקה, שחידשה את היישוב היהודי ביפו, ושלושים-ארבעים שנה אחריה, באו עולים מהונגריה, שמקצתם נימנו עם מייסדי המושבה הראשונה פתח-תקווה ב-1878. אבל מ-1882 ואילך הבשילו תהליכים - פנימיים וחיצוניים - שזירזו את העלייה, שכונתה "הראשונה", ושינו את אופי היישוב היהודי הקטן בארץ ללא-הכר. באירופה של המאה ה-19 פרחו הלאומיות. עמים עתיקים וצעירים יותר זכו לעצמאות: הגרמנים, האיטלקים, היוונים, הרומנים, הבולגרים ועמים נוספים. בין היהודים היו ששאלו עצמם: מדוע ייגרע חלקנו? "מבשרי הציונות", כמו משה הס והרבנים אלקלעי וקלישר, הטיפו לשובו של עם ישראל לארצו. והבשורה החלה להיקלט. אם נוסף לכך את "גילוייה מחדש" של ארץ-ישראל על-ידי המעצמות באירופה, היחלשות המשטר העות'מאני ששלט בארץ והתרחבות מסוימת של היישוב היהודי ("הישן") הקטן, יובן כי הקרקע היתה בשלה לשינוי. גורם נוסף שהשפיע - האנטישמיות ושנאת ישראל, שהתבטאו בספרות ועיתונות עוינות ליהודים, ושיאן בתחילת שנות השמונים בשורה ארוכה של פוגרומים ביהודים ברוסיה.

כדי להבין את גורמי העלייה - מאז ועד היום - מוצע להיעזר בנוסחה מעין-מתמטית:

לחמישה גורמים, או משתנים, יש השפעה על עידוד או החלשת העלייה, והתוצאה המיצרפית מספקת את התשובה להיקף בואם של העולים בתקופה מסוימת. יחס השלטון, והמדובר לפני הקמת המדינה, נתן אותותיו בזרם העלייה. אם השלטון הזר סגר את השערים, או הגביל את העלייה (כמו התניה ב"כושר הקליטה הכלכלי של הארץ"), נתן אישור לעולים רק עם הון מסוים, ועוד - פחת הזרם. לעתים, כשההגבלות היו חמורות במיוחד, התפתחה "עלייה בלתי-ליגלית", היא ה"העפלה". לקליטה בארץ - כאז כן עתה - יש השפעה מובהקת על היקף העלייה בזמן נתון. אם הקליטה "צולעת", מגיע שמע הדבר לארצות המוצא, והעלייה מידלדלת. המצוקות בגולה - אנטישמיות, פרעות ביהודים, אבל גם מצב כלכלי גרוע - מהווים אף הם גורם מזרז לעלייה לארץ-ישראל. גם למשיכה לארץ - מסיבות של דת, מורשת ורעיון - יש מקום חשוב. עד כאן - הגורמים שיכולים להשפיע לרעה או לטובה על היקף העלייה. הגורם האחרון הוא "שלילי" בלבד, ובכל המקרים גרם לצימצומה של העלייה. הכוונה היא לחלופות-הגירה לארץ-ישראל. כשאלה קיימות, כמו למשל כששערי ארצות-הברית פתוחים בפני מהגרים יהודים, נפגעת מכך העלייה לארץ. לפיכך, בעוד שארבעת איברי-המשוואה הראשונים מצטרפים זה לזה, החמישי הוא תמיד בסימן מינוס.

לאחר ההקדמה העקרונית הזאת, אפשר לגשת לגלי העלייה העיקריים ב-65 השנים שקדמו לקום המדינה בתש"ח-1948. הם זכו למספרים סידוריים, ובפי כל כונו "העלייה הראשונה", "העלייה השנייה" וכן הלאה, עד "העלייה החמישית". לאחר מכן אין לגלי העלייה השונים כינויים מעין אלה.

את שלוש העליות הראשונות לארץ, בשנים 1882-1923, אנו מכנים בשם העליות המעצבות. במהלכן הגיעו ארצה פחות מ-100 אלף יהודים, אך הבאים הניחו כאן את היסודות ליישוב היהודי ולמדינת ישראל שנוצרה ממנו. בתקופה זו קמו המושבה והמושב, העיר היהודית הראשונה (תל-אביב) והקיבוץ, נוצרו בתי הספר היסודיים והתיכונים הראשונים והעברית נקבעה כשפת דיבור והוראה. כן הוקמו גופים חברתיים, תרבותיים וכלכליים וצמחה המנהיגות (בעיקר בתקופת "העלייה השנייה") שניווטה את היישוב והמדינה במשך כשישים שנה.

העלייה הראשונה:

גל עולים זה הגיע בשנים 1882-1903, והקיף כ-25 אלף נפש. באותן שנים, בעקבות "פוגרומים" ברוסיה, היתה הגירה יהודית גדולה לארצות-הברית ורק זרם דק זרם לארץ. הבאים הקימו את המושבות הראשונות (לרבות פתח-תקווה שהוקמה מחדש, לאחר שנעזבה שנים אחדות לאחר ייסודה), ביניהן ראשון-לציון, זכרון-יעקב, ראש-פינה, רחובות וחדרה. רוב העולים באותה עת פנו לירושלים ולשאר "ערי הקודש", ורק אלפים בודדים הם שהקימו את המושבות ואת הבסיס ל"יישוב החדש" ביפו וכן במספר ערים נוספות. המושבות, אף שקיומן הכלכלי היה מעורער, ואילולא תמיכתו של הברון אדמונד דה-רוטשילד היו קרוב לוודאי מתמוטטות, עוררו עניין רב בעולם היהודי והציוני, ולא בכדי אמר הברון רוטשילד לאיכרי ראשון-לציון ב-1899, והתכוון גם לעמיתיהם בכעשרים המושבות שהוקמו עד אז: "... בעה"ק [עיר הקודש] ירושלים ת"ו [תבנה ותכונן] יספרו עד לארבעים אלף מאחבי" [אחינו בני ישראל], אך על אודותם אין מדברים כל כך הרבה, אין מהרהרים אחריהם כל כך, וכמעט אין שמים לב להנהגתם בכלל. אבל אליכם נשואות, עיני כל ישראל, אליכם מביטים כל ישראל, אתם תקווה כל בני אמונתנו וכבודם, אתם הטובים שבישראל...".

רוב העולים הגיעו ממזרח אירופה, בעיקר מרוסיה, פולין ורומניה. גם מתימן קבוצה גדולה, שנקלטה בעיקר בירושלים. איש לא המתין להם כאן והקליטה היתה עניינו של כל אחד. המתיישבים במושבות היו בדרך כלל בעלי משפחות, מבוגרים יחסית ומסורתיים. יוצאת דופן ביניהם היתה קבוצת אנשי ביל"ו - צעירים, רווקים, "חופשיים" [חילוניים] ובעלי תפיסה חברתית חדשנית. הם דמו יותר לחלוצי העלייה השנייה שהגיעה דור אחד מאוחר יותר. תרומתה העיקרית של העלייה הראשונה בעצם ראשוניותה, ובהנחת היסודות לעליות שבאו אחריה. אנשיה גם יצרו את בית-הספר העברי והחיו את השפה העברית.

העלייה השנייה:

גל העולים השני ראשיתו בשלהי 1903 וסופו בקיץ 1914, עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה. רוב העולים, כמקודם, הגיעו ממזרח אירופה, חלק זעיר מגל ההגירה היהודי האדיר שפנה לעבר ארצות-הברית. הסיבה העיקרית להגירה היהודית ההמונית ממזרח אירופה היתה "הפוגרומים" ברוסיה וההרעה המתמדת במצב היהודים. בעלייה השנייה הגיעו ארצה כ-35 אלף עולים, ובהם כמה אלפי "חלוצים" - צעירים, רווקים, בעלי תפיסת עולם המבקשת למצוא לעם ישראל בארץ-ישראל לא רק פתרון לאומי, אלא גם חברתי. צעירים אלה היוו את המסד למה שייקרא מאוחר יותר "ארץ-ישראל העובדת" והם שהקימו שורה ארוכה של גופים ומוסדות בתחומי ההתיישבות, הכלכלה, החברה והתרבות. תחילה ביקשו "לכבוש את העבודה" במושבות האיכרים. משנתקלו בהתנגדות, היפנו את מירצם ל"כיבוש הקרקע" והקימו את ההתיישבות השיתופית. קבוצה אחרת, שנימנתה אף היא עם "העלייה העובדת", הקימה את "השומר", שהיווה מסד חשוב ל"הגנה" ומאוחר יותר לצבא-הגנה-לישראל, הוא צה"ל.

גם בני המעמד הבינוני שהגיעו ארצה באותה עת ראו שיימנו עם החלוצים והמחדשים. הם שהקימו וביססו את היישוב העירוני (תל-אביב, ראשית ההתיישבות העירונית החדשה בחיפה), יסדו מפעלי-חרושת ראשונים והניחו את היסוד לחינוך התיכון ולמוסדות על-תיכוניים ("בצלאל" בירושלים, ראשית הסכנין בחיפה). בני העלייה השנייה היו הראשונים שעודדו עלייה מאורגנת לארץ, בהביאם כמה אלפים מיהודי תימן. באי עלייה זו היוו כ-8 אחוזים מכלל העולים בתקופה האמורה.

בתקופה זו החלה לפעול בארץ התנועה הציונית, שבימי הרצל התרכזה בפעילות מדינית ושללה "עבודה מעשית" בארץ-ישראל. דוד וולפסון, יורשו של הרצל וממשיכו, אימצו את

דרך "הציונות הסינתטית", כלומר שילוב של פעילות מדינית ועבודה מעשית. מייצגה של גישה זו הוא ד"ר ארתור רופין, ראש המשרד הארץ-ישראלי (הנציגות הציונית) ביפו, ומי שזכה בצדק להיקרא "אבי ההתיישבות הציונית". רופין סייע לחלוצים ולבונים להקים יישובים ומפעלים. לזכותו נזקפת, בין השאר, הקמת הקיבוץ הראשון, דגניה. כן היה מעורב בהשגת המימון לייסוד שכונת אחוזת-בית, שממנה צמחה תל-אביב.

גם בתקופה זו אין הכוונה של העלייה וסיוע בקליטה (להוציא את המקרה של עולי תימן). מי שבא - בא. הירידה מהארץ נתפסה ככשלון אישי של העולה, שאינו יכול להתאים עצמו לחיי עבודה ויצירה כאן.

העלייה השלישית:

לאחר הפסקה של חמש שנים, בשל מלחמת העולם הראשונה, התחדשה העלייה בשנת 1919. עתה השתנו התנאים בארץ-ישראל. השלטון התורכי, העוין למדי, הוחלף בשלטון בריטי, לאחר שהצבא הבריטי כבש את ארץ-ישראל בשנים 1917-1918. הצהרת בלפור שפורסמה ב-2 בנובמבר 1917, השלימה את המעשה הצבאי, והבטיחה ליהודי העולם לסייע בהקמת "בית לאומי" יהודי בארץ-ישראל, בחסות בריטניה. לכאורה היו אלה "ימי המשיח", אך בפועל כמעט שלא זרמה עלייה לארץ, הן משום שהשלטון הצבאי הבריטי (שניהל את הארץ עד אמצע 1920) גילה עוינות לשאיפות הציוניות, והן משום שההנהגה הציונית עצרה את העלייה עד שיוכשרו התנאים לקליטה המונית.

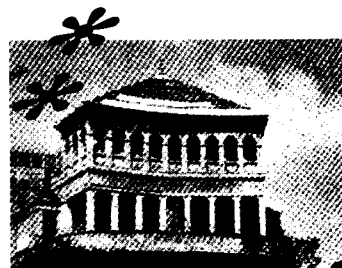
עם בואו של הנציב העליון הראשון, היהודי הרברט סמואל, שונתה המדיניות וניתן היה לקלוט רבבות. אולם אלה לא באו ובשנים 1920-1923 עלו ארצה כ-8,000 נפש לשנה בלבד - הרבה בהשוואה לעבר, מעט בהתאם לתקוות ולתחזיות. רוב העולים עדיין באו ממזרח אירופה וחלק ניכר מהם היו חלוצים - צעירים, רווקים, בעלי תפישת-עולם סוציאליסטית, שהושפעה מהמהפכה הרוסית, וביקשו להקים בארץ חברה שיתופית. הדגם הבולט ביותר של עלייה חלוצית זו הוא "גדוד העבודה" שהוקם בקיץ 1920.

בתקופת העלייה השלישית הוקמה "הסתדרות העובדים", יושב עמק יזרעאל במספר גדול של יישובים שיתופיים (קיבוצים ומושבים) ונוסדו גופים ומוסדות בתחומי הביטחון ("הגנה"), הכלכלה והחברה. כן הונח היסוד לארגון הפוליטי של היישוב - נערכו בחירות ל"אסיפת הנבחרים" ונבחרה נציגות עליונה של היישוב - "הוועד הלאומי". גם תל-אביב החלה לגדול בתקופה זו, ונפרדה במידה רבה מאמה-הורתה יפו.

העליות המבססות:

מ-1924 ואילך השתנה אופיין של העליות לארץ. ייחודן של העליות המעצבות, שאלה שנימנו עימן, הגיעו לכאן מרצונם, בהעדיפם מעשה אידיאולוגי, רעיוני וחלוצי על "סיר הבשר" במדינות ההגירה הגדולות. הדבר נמשך גם בעליות הבאות, אך חלק גדול מהעולים, החל בעלייה הרביעית, הגיעו לארץ-ישראל, במידה רבה, רק משום ששערי ארצות-ההגירה מבוקשות יותר נסגרו בפניהם. אנו עדים כאן להשפעתן של החלופות על העלייה לארץ, כפי שהוצגה בנוסחה דלעיל. ייחוד נוסף של העליות שאנו מכנים מבססות, בניגוד למעצבות: הן היו גדולות בהרבה מקודמותיהן: שוב לא מדובר במאות או אלפים לשנה, אלא אף ברבבות.

העלייה הרביעית:

זוהי העלייה ההמונית הראשונה. תוך שנתיים, 1924-1926, עלו ארצה כ-60 אלף יהודים. רובם באו מפולין, בשל גזירות כלכליות שניחתו על מעמדות הביניים, שהיהודים היוו מרכיב חשוב בהם. כיוון שבאותה עת בדיוק נסגרו שערי ארצות-הברית בפני מהגרים ממזרח אירופה, זרמו אלפים ולאחר מכן רבבות לארץ-ישראל, ותוך שנתיים גדל היישוב היהודי בכשני-שלישים - מ-90 ל-150 אלף. חלק גדול מהבאים, אנשי ערים ועיירות, בעלי משפחות והון מסויים, העדיפו את חיי העיר על ההתיישבות החקלאית, ובזמן קצר הפכו את תל-אביב מעיירה לעיר של ממש, שבה כ-45 אלף תושבים. אף שהגיעו גם אלפי חלוצים שהלכו להתיישבות, ובשנים 1924-1926 הוקמו גם מושבות חקלאיות חדשות, אנשי העלייה הרביעית זכורים כמי ששינו את סדרי העדיפות - העדיפו עיר על כפר ויוזמה פרטית על יוזמה ציבורית.

מבחינת מקורות העלייה - מקור אחד הלך ונסתתם: ברית-המועצות. השלטון הקומוניסטי אסר על היהודים לצאת, ושערי מדינת-ענק זו נשארו נעולים קרוב לחמישים שנה. עולים באו, במספרים לא גדולים, משורה של ארצות באירופה (בנוסף לגל הגדול מפולין) ואסיה. אף מארצות-הברית הגיע זרם דק של עולים - ציונים, חלקם בעלי-הון - שבנו בתים ורחובות בתל-אביב והקימו בשנים הבאות שורה של יישובים, ביניהם רעננה, הרצליה ועפולה. מ-1926 ובמשך שנים מספר התברר כי המהפך הכלכלי-חברתי לא עלה יפה. המשק היהודי עדיין לא היה מסוגל לקלוט היקף כה גדול של עולים, ועוד בצורה לא מתוכננת ומבוקרת. התוצאה היתה משבר כלכלי קשה, שהיציאה ממנו החלה רק לקראת סוף העשור.

העלייה החמישית:

העלייה הרביעית הסתיימה ב-1926 ומשך כשש-שבע שנים הגיעו ארצה עולים מעטים ביחס, והיו שנים שהירידה השתוותה לעלייה ואף עלתה עליה. רק מ-1932, וביתר שאת מ-1933, אנו עדים לגל עלייה חדש, שנקרא "העלייה החמישית", שכמותו לא ידעו הארץ והיישוב היהודי מעולם: עד סוף שנות ה-30 עלו ארצה כרבע מיליון יהודים. זוהי העלייה המבססת בה"א הידיעה בתקופה שלפני קום המדינה.

ההסבר לשינוי הגדול בהשוואה לשנים הקודמות מצוי בנוסחה שהצגנו לעיל. כל הגורמים "שיחקו" לטובת העלייה והיישוב היהודי. יחסו של הממשל הבריטי, בראשות הנציב העליון סיר ארתור ווקופ, היה, בעיקר בשנים הראשונות, אוהד; המוני העולים נקלטו ברובם והארץ ידעה תקופת שיגשוג, בעת שרוב מדינות העולם היו שרויות במשבר כלכלי קשה; עליית הנאציזם והפאשיזם באירופה גרמו ליציאת מאות אלפי יהודים מגרמניה, אוסטריה, צ'כוסלובקיה, והחשש מאנטישמיות ומלחמה הגביר את העלייה גם ממדינות כמו פולין והארצות הבלטיות. גידולו של היישוב (מ-160 אלף לכחצי מיליון בפחות מעשור), חיזק את משיכתה של הארץ, ואילו חלופות לא היו: מדינות ההגירה המסורתיות, כמו ארצות מערב אירופה, ארצות-הברית וארגנטינה לא רצו לקלוט יהודים, גם לא כאלה שחבר הנאצים היתה מונחת על צווארם. במשך מספר שנים היתה ארץ-ישראל ארץ ההגירה העיקרית של יהודי אירופה.

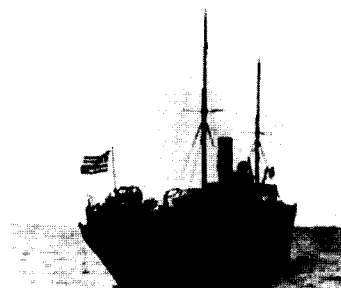
רוב העולים היו מפולין, אך זכורים דווקא העולים מגרמניה ומרכז אירופה, שהגיעו ברבבותיהם, והם שהעניקו לעלייה זו את כינויה הנודע: "העלייה הגרמנית", אף שרק כרבע מהבאים היו ממרכז אירופה. עולים הגיעו גם מיוון ומעיראק. כן נמשכה העלייה מתימן. אפילו מארצות-הברית באו עולים רבים ביחס, בשל המשבר הכלכלי העמוק שם. רק ברית-המועצות המשיכה להיות סגורה ומסוגרת.

במאי 1939 פירסמו הבריטים את "הספר הלבן" - מסמך ממשלתי שסתם את הגולל על התוכניות והתקוות הציוניות לגבי ארץ-ישראל. העלייה הוגבלה ל-75 אלף לחמש השנים הבאות, ולאחר מכן תותר עלייה נוספת רק באישור הרוב הערבי, כלומר לא תותר עוד. החלה תקופת מאבק היישוב נגד הבריטים, שהעלייה היתה אחד ממוקדיו העיקריים.

המאבק הזה החל למעשה עוד קודם לכן. בשנות השלושים גברה גם העלייה שלא-ברשות, "הבלתי ליגאלית", ובלשון היישוב בזמן ההוא - "עלייה ב'" או "העפלה". גם קודם לכן הצליחו יהודים שלא קיבלו רשיונות עלייה ("סרטיפיקטים") מהממשל הבריטי, לחמוק לארץ - כנוסעים סמויים או בהבריחה את גבול הצפון. אולם מ-1934 ואילך, אף שמדי שנה נכנסו ארצה רבבות עולים ברשות, היה לחץ הרוצים לעלות לארץ באירופה כה גדול, שגופים ציבוריים ואף יחידים שכרו אניות והסיעו בהן עולים חסרי-רשיונות - מעפילים. עד פרוץ מלחמת העולם השנייה הגיעו ארצה 50 אניות ועל סיפונן למעלה מ-20 אלף מעפילים. את המבצע אירגנו, בנפרד, ה"הגנה", הרוויזיוניסטים, וכן גורמים פרטיים. הבריטים לחמו ככל יכולתם בעלייה הבלתי-ליגאלית, עצרו את המעפילים שלכדו ושיחררום רק לאחר זמן, משהופשרה מיכסת רשיונות עבורם.

בשנות מלחמת העולם השנייה קטנו ממדי העלייה בכלל, ואף ההעפלה, שעתה התעמתה עם תקנות "הספר הלבן", התנהלה תוך קשיים גדולים. 25 ספינות הביאו ארצה כ-16 אלף מעפילים. כאלף טבעו בים, בנסיגה לעלות ארצה. על הפעולה היה מופקד מעתה ועד קום המדינה רק גוף אחד - "המוסד לעלייה ב'" של ה"הגנה" - שבשנות המלחמה החל לטפל בהעלאת יהודים גם מארצות המזרח התיכון - בדרכי ההעפלה היבשתית.

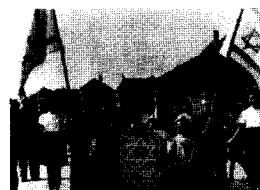
ההעפלה:

אחרי המלחמה גאה זרם ההעפלה, והיא הפכה לאחת הזרועות העיקריות של מאבק היישוב נגד הבריטים למען הקמה מדינה יהודית. תוך פחות משלוש שנים העפילו ארצה כ-80 אלף יהודים - ב-66 ספינות מאירופה וצפון-אפריקה, באמצעות רישיונות מזויפים, ברגל מגבול הצפון ואף בשלוש טיסות-העפלה - שתיים מעיראק ואחת מאיטליה. בתקופת המנדט הבריטי, עלו ארצה כחצי מיליון יהודים. הם הפכו את היישוב היהודי הזעיר ל"מדינה שבדרך", שב-1948 יכול היה להקים את מדינת ישראל. העלייה היתה, ללא מליצה, סם החיים של היישוב, ואין פלא שבהפגנות נגד הבריטים היו שתי סיסמאות שלובות זו בזו: "מדינה עברית" ו"עלייה חופשית". מי שהיו בידו אמצעים מספיקים נכנס ארצה בימים ההם ללא בעיות. די שהציג הוכחות לסכום-כסף גדול. האחרים - והם הרוב - היו זקוקים לרישיונות-עלייה, שהבריטים העמידו לרשות היישוב, לרוב בכמות לא מספקת. על רקע זה היו עימותים עם הבריטים וצמחה ההעפלה. מבחינת היישוב היהודי, רוב הזמן יכול היה להיכנס מי שביקש לבוא. מוסדות היישוב אירגנו רק את העלייה, וכמעט שלא עסקו בקליטה. זו היתה מוטלת על העולה, קרוביו וחבריו.

המורשת התרבותית-חברתית של העולים לא כובדה לרוב, באשר הדעה הרווחת היתה שהעולים חייבים להתמזג במהירות האפשרית במרקם החברתי החדש, באמצעות כור-ההיתוך הארץ-ישראלי. כך למשל גונה השימוש בשפות זרות ונאסרה הוצאת עיתונים וספרים שלא בעברית. רק האנגלית נסבלה, בהיותה שפת השלטון. היישוב בארץ, בהיותו חברה מגוייסת, סבר שזו הדרך הנאותה לקליטת העלייה, וחלק ניכר מהעולים הסכים לכך.

העליה ההמונית:

בעת הכרזת המדינה היו בישראל 650 אלף יהודים. בשלוש וחצי השנים הבאות, עד סוף 1951, עלו ארצה כ-690 אלף נפש, ומעריכים כי כ-40 אלף מהם "ירדו", כך שאל 650 אלף "הוותיקים" (רבים מהם הגיעו כעולים בשנים הקודמות) הצטרף ציבור-עולים בהיקף דומה. לשון אחר: כל יהודי שישב בישראל בעת הקמתה, קלט עולה בשנותיה הראשונות של המדינה - תופעה חסרת-תקדים בקורות העולם.

העלייה בשנים 1948-1951 זרמה מכל עבר, בהיקפים שקשה לתארם. ב-1948, בעצם ימי מלחמת העצמאות עלו יותר מ-100 אלף; ב-1949 עלה המספר לכמעט רבע מיליון, ובשתי השנים הבאות הגיעו עוד כ-350 אלף. מומחי הגירה וכלכלה בעולם חזו לישראל חזות קודרת. אמרו שהמדינה הצעירה, שזה עתה יצאה ממלחמה קשה, תקרוס תחת גלי העלייה ובעיות הקליטה. מדינת ישראל פתחה בפני העולים את כל השערים, מבלי להתחשב במחיר העלייה והקליטה, ובנושאי דיור ותעסוקה. אף שבישראל נשמעו באותה עת קולות, שיש להגביל את העלייה ולהתאימה ליכולת הכלכלית של המדינה הצעירה, כמעט כל הציבור וכן ההנהגה בראשות דוד בן-גוריון תמכו בעלייה בלתי-מוגבלת. במדינה הוכרז "משטר צנע", הונהג קיצוב וחלק גדול מהתקציב הממשלתי ותקציב הסוכנות היהודית, הופנה לעלייה, לקליטה ולשיכון העולים, ולהתיישבות החקלאית שלהם. העולים התגוררו בעשרות מחנות צבא בריטיים לשעבר ובערים ויישובים ערביים שתושביהם נטשו בעת מלחמת העצמאות. כיוון שהעלייה המשיכה להזרים אלפים ורבבות מדי חודש, הוחלט ב-1950 על הקמת "מעברות" (מלשון מעבר) - מחנות זמניים של אוהלים, בדונים, פחונים וציפורנים. עד סוף 1951 התגוררו ב-139 מעברות כרבע מיליון עולים.

באותה תקופה (1950) קיבלה הכנסת את "חוק השבות", חוק שאין דומה לו בעולם. לפיו "כל יהודי זכאי לעלות ארצה". מדינת ישראל הכריזה על עצמה כמולדתם של בני הלאום היהודי, ואשרת עולה ניתנת לכל יהודי המבקש לעלות ולהשתקע בארץ. בהגבלות אחדות שעליהן ממונה שר הפנים (כמו שהמבקש מהווה סכנה בטחונית, שיש לו עבר פלילי או שהוא עלול לסכן את בריאות הציבור).

העלייה והקליטה בשנות המדינה הראשונות היו מבצע ענקים, שעל אף הקשיים הרבים - זכה להצלחה. ישראל הצעירה קלטת המונים ולמרות כל הנבואות השחורות לא התמוטטה. מבחינה חברתית היתה ההצלחה פחותה. השנים שבהן התגוררו מאות אלפים במחנות זמניים ובמעברות, בתנאים קשים, הותירו בהם חותם עמוק. רצון היישוב הוותיק והנהגתו ל"ישראלזציה" מהירה של העולים, תוך ביטול והרחקה של מנהגים, מבנים חברתיים, שפה ומסורת, נתפס בעת ההיא כהכרח-בל-יגונה. כיום ברור כי הדבר גרם לתחושות קשות, בעיקר בקרב יוצאי ארצות המזרח, ורק לאחר שנים רבות יצאו הדברים לאור - בין השאר בספרים ובמחזות שכתבו העולים ובניהם, ובמיוחד בעמדות פוליטיות, שגם אם איחרו להתגלות, אין ספק שהן מבטאות תגובה לרגשות העליונות של היישוב הוותיק והנהגתו ולמאמציהם ל"הטמיע" את העולים בחברה ובתרבות הישראליות, מבלי להתחשב במורשתם הקודמת. לכך יש לחבר את נושא ה"סלקציה". משלהי 1951 ואילך הידלדל זרם העלייה, ודי לציין כי בשנים הבאות הגיעו בין 10 ל-20 אלף עולים בשנה בלבד, בהשוואה למאות אלפים בשנים הקודמות. ממשלת ישראל והסוכנות היהודית החליטו על מדיניות של "סלקציה" - העדפת עולים צעירים ובעלי יכולת-עבודה. כיוון שבאותה עת נסתיימה העלייה ממספר ארצות, ומאחרות (כמו במזרח אירופה) אי אפשר היה להוציא עולים, הופנה חוד הגישה החדשה לעבר הארץ ששימשה אז מאגר עיקרי לעלייה - מרוקו. אף שה"סלקציה" היתה נהוגה גם לגבי עולים מארצות אחרות, היא זכורה בעיקר בשל עיכוב חלק מעולי מרוקו, דבר שהגביר עוד יותר את תחושת התיסכול של עולי ארצות האיסלם (וראה לעיל).

תרומת העולים למדינת ישראל בשנותיה הראשונות היתה רבה ביותר. תוך שנים אחדות הפכה החברה היישובית הקטנה, בת 600 האלף, למדינה שבה כמיליון וחצי נפש. העולים החדשים הם שהיו את המאגר העיקרי של ההתיישבות החקלאית באותן שנים, וגרעיני-עולים הקימו מאות מושבים בכל פינות הארץ. בכך סייעו לפיזור האוכלוסיה, ליישוב אזורים לא מיושבים וסייעו בייצור המזון שהיה כה דרוש למדינה הגדלה. אף היסוד ל"עיירות הפיתוח" הונח באותן שנים, וכמעט כל "עיירות הפיתוח" שקמו בשנות החמישים והשישים ניבנו על-ידי העולים. קשה לתאר את מפת ישראל ללא תרומתם של העולים בהתיישבות החקלאית והעירונית.

העליות שלאחר העלייה הגדולה:

מאז סיום העלייה ההמונית בתחילת שנות החמישים עברו יותר מארבעים שנה. כאמור, מ-1952 ואילך חלה ירידה תלולה בעלייה, ורק לקראת אמצע העשור החלה התאוששות, אם כי לא בממדי השנים הראשונות. אף כשהופעלה ה"סלקציה", מוסכם היה שהיא אינה תקפה במקרה של מצב-חירום ליהודים בארץ מוצא כלשהי. כך קרה שבאמצע שנות החמישים הורע מצבם של יהודי מרוקו, וגברה העלייה משם, ולאחר מכן הועלו רבבות מפולין, הונגריה ומצרים, בשל תהפוכות פוליטיות בארצות אלה. לקראת סוף שנות החמישים אסרו שלטונות מרוקו על יציאת יהודים, והופעלה שוב שיטת ההעפלה. רק לאחר טביעת ספינת המעפילים הזעירה "אגוז" בתחילת 1961, הושג הסכם עם ממשלת מרוקו על עלייה מסודרת מארץ זו.

במחצית הראשונה של שנות השישים הגיעו ארצה, מדי שנה, כ-50-60 אלף עולים, רובם משני מקורות - מרוקו ורומניה. שוב לא הוקמו מעברות והקליטה שוכללה. לאחר מכן, באמצע העשור, התמעטה העלייה, בין השאר בשל מצב כלכלי ירוד בארץ (המיתון). היא שבה וגאתה לאחר "מלחמת ששת הימים" ולבשה פנים חדשות. הנצחון הגדול במלחמה והאחיזה בשטחים שנכבשו משכו לכאן רבבות עולים מן המערב והמזרח כאחת, כשבמזרח הכוונה היא ליהודי ברית-המועצות, שלאחר עשרות שנים של אלם ודיכוי, ניתנה לחלק מהם רשות לעלות ארצה, והם "הצביעו ברגליהם" ויצאו בהמוניהם.

בין "מלחמת ששת הימים" ל"מלחמת יום הכיפורים" עלו ארצה רבבות יהודים. בשנים אלה גברה באופן בולט העלייה מארצות-הברית, בשל משיכה כאן ומשבר כלכלי שם. מברית-המועצות הגיעו יהודים, על אף הקשיים שהערימו השלטונות, ביניהם "כופר השכלה" ומעצר ראשי הפעילים.

מאבקה של יהדות רוסיה לעלייה חופשית נמשך עשרות שנים. בשנות השבעים והשמונים העסיק הנושא ללא הפסקה את ישראל, העם היהודי ודעת הקהל בעולם. השלטון הסובייטי נעל את השערים, פתח בהם סדק ולאחר מכן שב וסגרם כמעט לחלוטין. לישראל זה היה המקור העיקרי לעלייה, ורק לעתים רחוקות הגיע גל של עולים ממקורות אחרים, כפי שהיה למשל עם יהדות אתיופיה בשנים 1984 ו-1991 (מבצעי "משה" ו"שלמה").

משנות השבעים המאוחרות ואילך גברה תופעת ה"נשירה". יהודים מברית-המועצות שיצאו בכיוון לישראל, סטו באחת מתחנות המעבר (לרוב בווינה) והמשיכו לארצות-הברית. היו שנים שדומה היה כי כמעט כל עולי ברית-המועצות מעוניינים לצאת, אך לא להגיע לישראל. מ-1989 ואילך החל השינוי הגדול. בשל שינויים פוליטיים שהביאו להתפרקות ברית-המועצות, הגיעו לישראל מאות אלפי עולים ממדינה זו, שהתפרקה בשנים הבאות והיתה ל"חבר המדינות", בהיקף שלא זכור כמותו מאז ראשית שנות החמישים. ב-1990 לבדה עלו ארצה 200 אלף יהודים, רובם מברית-המועצות. בשנים הבאות הצטמצמה במקצת העלייה ממדינות אלו, אך גם כך מדובר בהיקף של 60-70 אלף עולים לשנה, הרבה מעבר למה שהיה מקובל בשנות השבעים והשמונים. היתה זו עלייה מיוחדת במינה, שכללה רבבות אקדמאים, בכל בתחומים והמקצועות, דבר שיצר בעיות תעסוקה קשות. האבטלה בישראל עלתה, ורק לאחר שנים מספר היא החלה יורדת, משנקלטו רבים מהבאים בענפי המשק השונים.

בישראל נמשך כל העת, ובתחילת שנות התשעים ביתר שאת, הוויכוח האם יש להתאים את היקף העלייה ליכולת הקליטה. התשובה אינה חד-משמעית, אבל היא מאמצת בדרך כלל את גישת ה"מרחיבים", הרואים בעלייה מנוף לאומי-חברתי ממדרגה ראשונה, ודוחה גישות של "מצמצמים", הממליצים לראות בעלייה יותר "הגירה", כמקובל בארצות אחרות. בוויכוח הזה עלתה לא אחת השאלה: האם יש להעדיף את העולים על בני הארץ, שנולדו וגדלו כאן, שירתו בצה"ל, והם מקבלים מהמדינה פחות מהעולים?

ויכוח אחר, כך דומה, כמעט הסתיים: האם יש לכפות על העולים עקרונות תרבותיים ישראליים, או שיש לאפשר להם לקיים את מסורתם ומנהגיהם. אף שלעיתים חוזרים על טעויות העבר (כמו במקרה של האתיופים), הדעה המקובלת כיום היא שיש לאפשר שונות תרבותית, בנוסף "אלף פרחים יפרחו".

כיום, בניגוד לעבר הרחוק של ימי "המדינה שבדרך", העלייה אינה חלק מהמאבק הלאומי. לרוב הישראלים היא נראית תהליך טבעי, ואף פחות מרגש מכפי שהיתה בימים עברו. על הרוב מקובלת גם היום הדיעה, כי תפקיד המדינה בהעלאת יהודים וקליטתם טרם הסתיים, ולעתים יש לדבר מחיר (העדפות בשיכון, תעסוקה וכו'). מי ששוכח זאת, ומבחין רק ב"חצי הכוס הריקה" של העלייה הגדולה בשנים אחרונות, טוב יעשה אם יתבונן בשינוי העצום שעברה המדינה מאז החל גל העלייה האחרון, שהביא ארצה למעלה מחצי מיליון נפש. ישראל כיום היא מדינה שונה ממה שהיתה בשלהי שנות השמונים.

פעם נוספת הוכח שהעלייה היא סם חיים למדינה - ומעולה לעולה באמת כוחנו עולה.

רשימת מקורות:

- אבנרי אריה, החלוצים האלמונים (התיישבות מושבי העולים), תל-אביב 1981.
- אליאב מרדכי (עורך), ספר העלייה הראשונה (א-ב), ירושלים תשמ"ב.
- בין אלכס, עלייה והתיישבות במדינת ישראל, תל-אביב תשמ"ד.
- גלבר יואב, מולדת חדשה (העלייה ממרכז אירופה), ירושלים 1990.
- גלעדי דן, היישוב בתקופת העלייה הרביעית, תל-אביב 1973.
- לסקוב שולמית, הביל"ויים, ירושלים 1979.
- נאור מרדכי וגלעדי דן, ארץ-ישראל במאה העשרים, מיישוב למדינה, תל-אביב 1990.
- נאור מרדכי (עורך) ההעפלה, תל-אביב 1978.
- נאור מרדכי, ספר העלויות, תל-אביב 1991.
- נאור מרדכי (עורך), עולים ומעברות, ירושלים 1986.
- עמיקם בצלאל, נירים ראשונים (התיישבות העלייה החמישית), ירושלים 1980.
- שגב תום, הישראלים הראשונים - 1949, תל-אביב 1984.

הפעלת פתיחה

המטרה של הפעלת הפתיחה - לעורר במשתתפים התעניינות ורצון לעסוק בנושא כולו. בחרנו לעשות זאת על ידי המחשת הפער שבין יחסנו לעלייה כמושג מופשט לבין יחסנו לעולה עצמו. מתוך ממצאי מחקרים (ראה ברשימת המקורות) מתברר, כי בדרך כלל, נוטה הציבור לחייב את המשך העלייה לישראל ומכיר בחיוניות העלייה להגשמת המפעל הציוני. עם זאת, מגלה הציבור ניכור ואפילו עוינות כלפי העולים עצמם. נדגיש כי המונחים "יחס לעלייה" ו"יחס לעולים" משמשים כדי להבדיל בין התייחסות אידיאולוגית לבין התייחסות אנושית ומעשית בחיי היום-יום. במילים אחרות: ההבדל בין מה שאנו חושבים על... לבין מה שאנו עושים למען... . פער זה ישמש לנו כמנוף דידקטי להצגת שאלת הערכה: מהי תרומתה של העלייה? או, האם באמת, מעולה לעולה כוחנו עולה? חשוב להבהיר כי שאלון העמדות, שבו נעשה שימוש, הוא קצר ביותר ומנוסח באופן מגמתי כדי לשקף ולהמחיש את הפער בין היחס לעלייה והיחס לעולים. אין זה שאלון מדעי לצורך מחקר סוציולוגי, אלא כלי דידקטי המשרת את המטרה הלימודית. אנו מבקשים מהמורה להתייחס ברוח זו לשאלון עצמו ול"ממצאים" שיופקו בעזרתו. כאמור, מחקרים אחדים מצביעים על פער בין היחס לעלייה לבין היחס לעולה ולכן אנו מניחים כי בכל כיתה יסתמן פער זה. יש לזכור כי בנינוח סטטיסטי של שאלונים מסוג זה, גם הפרש של חצי נקודה בין הציונים לכל קבוצת היגדים, הוא הפרש משמעותי המעיד על פער בעמדות. אם יצביעו תוצאות השאלון בכיתה מסוימת על העדר פער, כשהיחס אל העלייה ואל העולים כאחד הוא שלילי, עדיין יהיה בכך כדי לעורר את שאלת ההערכה באופן המוסבר במהלך הפעולה (שלב ד' להלן). אם יתקבלו תוצאות המצביעות על יחס אחיד וחיוני, יוכל המורה לעורר את שאלת ההערכה על ידי הצגת ממצאי מחקרים המעידים כי בדרך כלל מסתמן פער בעמדות. ההפעלה נערכת בחדר הכיתה והיא משלבת עבודה עצמית בעזרת דפי עבודה, עבודה קבוצתית קצרה ודיון כיתתי מסכם.

שלב א' - שאלון עמדות אישי

הערכת זמן: 10 דקות

עזרים: שאלון עמדות - עליות ועולים; עותק אחד לכל תלמיד

התלמידים משיבים, באופן אישי, על שאלון העמדות. מומלץ לא להקדים לעבודה הסבריים כללים כל שהם כדי לא להטות את תשובות התלמידים. גם את הצגת הנושא כדאי לדחות להמשך, שהרי השאלון נועד לעורר את הנושא ולא להפך. בשאלון מספר היגדים הנוגעים ליחס התלמיד אל העלייה ומספר היגדים הנוגעים ליחסו כלפי העולים עצמם. ההיגדים מוצגים במעורב כיוון שאיננו רוצים שהתלמיד יזהה בשלב זה את מגמת השאלון.

שלב ב' - שקלול תשובה אישי וקבוצתי

הערכת זמן: 5 דקות לשלב האישי, 10 דקות נוספות אם בוחרים גם בעבודה קבוצתית
עזרים: דף עזר לסיכום העמדות; העתק אחד לכל תלמיד

כל תלמיד משקלל את ערכי התשובות שסימן בשאלון העמדות, בעזרת דף העזר לסיכום העמדות. תהליך זה אמור להגדיר, עבור כל תלמיד, את עמדתו כלפי העלייה ועמדתו כלפי העולים, בשני ציונים נפרדים. מומלץ כאפשרות, לאחר השלב האישי, לחלק את הכיתה לקבוצות הטרוגניות ולהורות לכל צוות תלמידים לגבש הסכמה על עמדות המופיעות בשאלון. לאחר שהסכימו על תשובה אחידה, ישקללו הצוותים את תשובותיהם כך שינתן ציון אחד לעמדתם כלפי כל קבוצת היגדים. חשיבותו של הליך זה במשא ומתן הקבוצתי המאפשר דיאלוג בין תלמידים שונים (חשוב במיוחד בכיתה הטרוגנית) ובצורך של התלמיד לנמק בפני חבריו את עמדותיו.

הערכת זמן: 10 דקות
עזרים: לוח וגיר

המורה/מדריך רושם על הלוח את תשובות הצוותים. כעת הזמן להבהיר את הנושאים שמיוצגים על ידי קבוצות ההיגדים, דהיינו יחס אישי, מעשי, לעולים ויחס תאורטי לתופעת העלייה. האם יש פער בין יחסנו לעלייה לבין יחסנו האישי לעולים? אפשר לעודד דיון קצר בשאלה: מהן הסיבות לפער?

שלב ד' - דיון כיתתי ומסקנות

הערכת זמן: 10 דקות
עזרים: אין

התלמידים מגיבים לממצאים. יש להימנע מניסיונות הצטדקות או מניסיון להציג את מי שעמדנו כלפי העולים היא שלילית במידה מסוימת, ככה ש"בוגד" במשימה הלאומית. בהמשך הפעילות אנו מבקשים לברר את העניין לעומק ולא להסתפק בכך שנוכיח לעצמנו שאנחנו "בסדר". אפשר להציג בפני התלמידים את העובדה שפער זה התגלה במחקרים קודמים שנערכו בכלל האוכלוסייה וכי בהמשך הפעילות יוצגו עדויות היסטוריות לקיומו של החשש מפני העולים בתקופות שונות ובקרב רבים, לרבות מבין המנהיגות הציונית.

מוצע להוביל את השיחה דרך שלבי ביניים אלו:

1. פירוש התוצאות.

- עמדה חיובית כלפי תופעת העלייה - מעידה על הסכמה שללא גלי העלייה, לא היה מתקיים המפעל הציוני, לא היה נוצר ריכוז משמעותי של יהודים בארץ ישראל ולכן גם ספק אם הייתה נוסדת "מדינת היהודים". תוקפה של אמירה זו אינו נחלש בתקופה שלאחר הכרזת המדינה משום שמדינת ישראל נוסדה כ"מדינת היהודים" ולכן היא שואפת לכך שיהודים ימשיכו להעדיף את החיים בה על פני חיים בארץ אחרת.

- עמדה שלילית ביחס אל העולים עצמם - אינה מבטאת יחס שלילי לציונות או למדינת ישראל (כפי שכבר קבענו לעיל), אלא משקפת חוסר ביטחון לגיטימי לגבי יכולתנו לקלוט גלי עלייה גדולים, גם במשמעות הציבורית וגם במשמעות הפרטית-אישית.

2. דיון במשמעות התוצאות.

- הגדרנו בעיה ביכולת הקליטה, או יותר מדויק בביטחון העצמי לגבי יכולת הקליטה - נוכל להניח שאם היינו משוכנעים שתרומת העולים ליישוב הותיק היא גדולה, ברורה וחד משמעית, הייתה קטנה מידת ההססנות המוזכרת לעיל וגדל הביטחון שזהו הצעד הנכון, יהיו העולים אשר יהיו ותהייה כמותם אשר תהייה. בהנחה זו אנו מסבים את מוקד הבעיה מיכולת הקליטה שלנו, ליכולת התרומה שלהם.

- משתמע מכך שהשאלה המרכזית היא לגבי מידת תרומתם של העולים (האנשים עצמם) ליישוב היהודי בישראל - ככל שיובהר כי תרומתם גדולה, כך יקל עלינו לקבל אותם.

- שאלה זו ניסחנו בעזרת ההיגד המוכר, בתוספת סימן שאלה - (האם) מעולה לעולה כוחנו עולה? וזוהי השאלה העומדת לברור בערכת הפעילות.

לצורך בירור נושא זה: האם כוחנו עולה? תוקם ועדת חקירה בכיתה.

שאלון עמדות - עליות ועולים

דף זה נועד לעבודה אישית של כל תלמיד. יש לקבוע עבור כל היגד עד כמה את/ה מסכימ/ה עם האמור בו. סמני/י עמדתך על ידי הקפת המספר המתאים בכל שורה (ראה/י דוגמה).

סמן עמדתך				ההיגדים
מסכים מאוד	מסכים חלקי	מחונגד חלקי	מחונגד מאוד	
1	2	3	4	דוגמא
1	2	3	4	1. הישראלים הוותיקים אינם ממהרים להתחבר עם בני גילם העולים, בגלל פער השפה והתרבות ביניהם.
1	2	3	4	2. מספר העולים גדול ויש חשש לפגיעה במקומות עבודה של חלק מהאוכלוסייה הוותיקה.
1	2	3	4	3. העולים יעלו את צריכת הדיור ולכן מחירי הדירות יעלו. זוגות צעירים ומיעוטי יכולת ייפגעו.
1	2	3	4	4. העולים שבאים מארצות מצוקה, לפחות בדור הראשון, מנותקים מהתרבות הישראלית ולכן אינם תורמים לחברה.
1	2	3	4	5. עולים משכילים ועשירים תופסים את מקומות העבודה של בוגרי האוניברסיטאות, בני הארץ.
1	2	3	4	6. ללא העלייה היהודית לישראל בעבר, לא הייתה קמה מדינת ישראל.
1	2	3	4	7. אין להמשיך ולסייע לעולים, אם המחיר הוא פגיעה כלשהי ברמת החיים האישית.
1	2	3	4	8. העלייה היא חלק מרכזי במפעל הציוני, שמטרתו הקמתה וחיוזוקה של מדינה לעם היהודי.
1	2	3	4	9. קשה להתחבר עם עולים בגלל הרגלי החיים השונים שלהם.
1	2	3	4	10. כואב הלב לראות את התנאים הקשים בהם חיים העולים בשלבי הקליטה הראשונים שלהם בארץ.
1	2	3	4	11. לפי דעתי, העלייה לארץ חיונית למדינת ישראל.
1	2	3	4	12. לפי דעתי, עליה גדולה מסייעת לייצוב המשק במדינת ישראל.
1	2	3	4	13. מן הראוי שממשלת ישראל תעלה את העלייה לראש סדרי העדיפויות בקביעת יעדיה המרכזיים.
1	2	3	4	14. אני חושב שכל אחד (גם אני) חייב לסייע ישירות לעולים חדשים. לסייע בלימודים, במציאת עבודה ובקליטתם בחברה.

דף עזר לסיכום השאלון ובידור עמדות אישי וקבוצתי

א. סיכום אישי

1. ראשית, סכם/י את ערכי תשובתך בשאלות אלו: 1 עד 5, 7, 9, 10, 14. בשאלות אלו התייחסת לשאלת קליטת העלייה ברמה האישית.

ניקוד	12-9	24-13	36-25
מסקנה	יחסך לעולים אינו חיובי. הם אפילו מהווים נטל. על פי תפיסתך.	יחסך לעולים פושר למדי. אינך משוכנע/ת שתרומתם למדינה היא חיובית.	יחסך לעולים חיובי. את/ה מאמין/ה בתרומתם למדינה ומוכן לתרום ולהקריב למען קליטתם.

2. סכם/י את ערכי תשובתך בשאלות אלו: 6, 8, 11, 12, 13. בשאלות אלו התייחסת לשאלת קליטת העלייה ברמה הכללית.

ניקוד	12-9	24-13	36-25
מסקנה	יחסך לעלייה חיובי. את/ה מאמין/ה שהעלייה תורמת למדינה ולמשק.	יחסך לעלייה פושר. אינך מתנגד/ת לעלייה אך אינך משוכנע/ת בתרומתה.	יחסך לעלייה שלילי. את/ה מאמין/ה שאינה תורמת למדינה ולמשק.

ב. סיכום קבוצתי (בקבוצות של ארבעה-חמישה תלמידים).

1. עיברו יחד על סעיפי השאלון והשוו את תשובותיכם. נסו להגיע לתשובה אחת מוסכמת עבור כל סעיף על ידי ניסיונות שכנוע הדדיים.
אם אינכם מצליחים להגיע להסכמה, נסו לפחות להגדיר את חילוקי הדעות ביניכם.
2. סכמו את ערכי תשובותיכם (לפי ההנחיות של הסיכום האישי) כדי להגיע לציון קבוצתי מוסכם לגבי העלייה ולגבי העולים.

מבוא

במרכז ההפעלה עומדת ועדת החקירה, בפניה יוצגו העדויות השונות הנוגעות לשאלת תרומת העלייה למדינת ישראל. כל תלמיד מקבל על עצמו תפקיד כפול: כחבר בוועדת החקירה עליו להיות שותף להליך הדיונים וקבלת ההחלטות בעקבות שמיעת העדויות, וכחבר בצוות תלמידים עליו להשתתף בהכנת אחת העדויות בפני הוועדה. על המורה/מדריך מוטל לוודא שכל תלמיד מביא עצמו לביטוי במסגרת הצוותים המכונים ולדאוג שדיוני הוועדה יהיו מסודרים כך שיובילו למסקנות כלשהן. הפעילות בהפעלה זו מתבצעת חלקה במסגרת חדר הכיתה ובסיום שטח, וחלקה בהכנות אישיות של התלמידים בספריה ובבית.

שלב א' - קביעת נושאי הדיון בוועדה

הערכת זמן: 20 דקות

משעלטה השאלה - האם מעולה לעולה כוחנו עולה? נברר אלו היבטים ניתן לבדוק על מנת לענות על שאלה זו? בהפעלה מוצגים חמישה היבטים ושני מימדים דרכם ניתן לבחון את תרומתה של העלייה, ולכן מומלץ להוביל את תשובות התלמידים להיבטים המוצגים. עם זאת, המורה מוזמן להטיל על צוותי תלמידים משימות נוספות, הנוגעות להיבטים אחרים של השאלה, במידה והתלמידים יעלו כאלו.

בסיומו של שלב זה יתחלקו התלמידים לצוותי עבודה, שכל אחד מהם יכין את עדותו בעזרת חומרי העזר המצורפים.

1. ההיבט החברתי, 2. ההיבט המדיני, 3. ההיבט הכלכלי,
4. ההיבט הציוני, 5. היבט הדאגה לעולה, 6. מימד הרצף ההיסטורי,
7. מימד האקטואליה, 8. צוות ניהול הוועדה.

הערכת זמן: עבודה עצמית בספריה ובבית
עזרים: חוברת עזר ובה הנחיות עבודה ומקורות מידע לכל צוות

שלב ההכנות מבוסס על עבודה עצמית של צוותי תלמידים כשהמורה/מדריך משמש כמנחה וכעוזר. כל צוות מקבל חוברת עזר ובה מצוי כל המידע הדרוש לו על מנת להכין את עדותו בפני הוועדה.

המקורות שניתנו לתלמידים, הם ברובם מקורות היסטוריים ראשוניים שעברו עריכה חלקית כדי להקל על הקריאה. מכיוון שכל מקור מתייחס למצב היסטורי מסוים, הבאנו כהקדמה לכל מקור, מידע אודות הרקע והתנאים שבו נכתבו או נאמרו הדברים.

בהתייחסות ללקט המקורות יש לזכור:

1. **היקף היריעה ההיסטורית הוא בן למעלה ממאה שנים.** ברור כי אין אפשרות לייצג באופן מושלם כל עמדה וכל זווית התייחסות בכל התקופות לנושא כה מורכב וארוך טווח. לפיכך בחרנו במקורות באופן לקטני, כך שייצגו עמדה כללית שהיא מעבר לנקודת זמן אחת. אם כתוצאה מכך יגיעו התלמידים למסקנה שהנושא הוא מורכב ורב-פנים, הרי זה משובח.

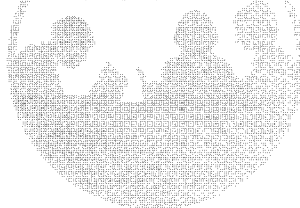
2. **אין איזון בין העמדות שמובאות במקורות.** מצאנו כי רוב ההתייחסויות אל העלייה מתוך ההיבט החברתי, דורשות לצמצם ולהגביל את העלייה לישראל. לעומת זאת, רוב ההתייחסויות מתוך ההיבט הציוני, דורשות להרחיב ללא גבול את היקף העלייה. האיזון יוצר על ידי הצגת זוויות המבט של ההיבטים השונים. עמדה של תלמיד כלפי העלייה מחייבת הכללה של ההיבטים השונים ולכן רק סך כל העדויות בפני ועדת החקירה, אמור ליצור את האיזון בין העמדות.

3. **אין זהות בסוג המקורות.** לדוגמה, בהיבט הציוני רוב המקורות הם מתוך נאומי מנהיגים, בהיבט הכלכלי מוצגים נתונים ובהיבט החברתי רוב המקורות הם מתוך מאמרי עיתונות. למעשה, ניסיון ליצור זהות היה יוצר עיוות, שכן ברור, שדברי שבח נשמעים יותר בנאומים חגיגיים ודברי ביקורת מוצגים יותר בעיתונות. גם כאן נדגיש כי אין להביע דעה בהתייחס לכל היבט כשלעצמו אלא לאחר אינטגרציה של כל ההיבטים.

על מנת לסייע למורה/מדריך בתפקידו, מוצגים להלן הנושאים המרכזיים בהם אמור כל צוות תלמידים לטפל. נושאים אלה אינם בבחינת "תשובות נכונות", אלא הסברים קצרים לאופי המקורות והמלצות לאופן הטיפול בהם.

צוות

ההיבט החברתי

בהיבט החברתי, העוסק בשאלת התערותם של העולים החדשים ובהסתכלותם של הוותיקים עליהם, עולה תמונה של קשיי קליטה ושל יחס בעייתי מצד וותיקים אל העולים (לצד היחס האוהד לרעיון העלייה). מטבע הדברים מבוססים רוב הקטעים בהיבט זה על עיתונות וכתבי עת. הקטעים מתאפיינים באמירות לא מחמיאות ולעתים שליליות על עולים חדשים ועל הסיוע המוגזם שהם מקבלים (על חשבון בני ותיקים מקופחים). חברי הצוות, המתבקשים להציג היבט זה בפני ועדת החקירה, יתקשו להציג את הצד השני, את מעודדי העלייה ומעודדי הסיוע לעולים.

מומלץ, לך המורה, להסביר לחברים כי הם מציגים היבט מסוים על פי קטעים שהתפרסמו בתקופות השונות והם יכולים להוסיף קטעים אחרים ולהביע דעתם בעניין.

צוות

ההיבט המדיני

בהיבט זה מתמקדות רוב העדויות בתקופת היישוב, בימי המאבק להקמת מדינת ישראל. בתקופה זו ברור לכל המנהיגות הציונית, כמו גם ליושבי הארץ (יהודים וערבים), שעלייה המונית היא מרכיב מרכזי לגיבוש ולחיזוק היישוב היהודי בארץ ישראל. הערבים אמנם מתנגדים לעלייה, כפי שרואים בכמה קטעי מקורות, והבריטים נדרשים לסוגיה בעקבות מחאות הערבים. כדי להבהיר כי ההיבט המדיני לא נמוג עם קום המדינה, הובאו מקורות מתקופת המדינה.

ראוי שחברי הצוות יתייחסו לרצף ולרלוונטיות ההיבט בעדותם בפני הוועדה, תוך הצגת הבעייתיות העולה מנושא העלייה בתקופת היישוב ביחס לתושבים הערבים בארץ ישראל, ותוך התייחסות לחשיבות העלייה מבחינה מדינית לאחר קום המדינה.

צוות

היבט הדאגה לעולה

פעילי עלייה ומי שהכיר את תנאי הקליטה, התייחסו לשאלת תנאי חייהם של העולים, ליכולת קליטתם בעבודה, מציאת דיור נאות והיכולת לדאוג לחינוך ולמסגרת לילדיהם. המקורות, אליהם מופנים חברי הצוות, מתארים את תנאי העולים ואת האפשרויות של מוסדות היישוב והמדינה לדאוג להם. לצד ההכרח שבהעלאת יהודים רבים ארצה (בין אם בשל צרכי היישוב בא"י בכוח אדם ובין אם מדובר בהעלאת יהודים מארצות מצוקה, עליית הצלה). חברי הצוות יתבקשו להתייחס לשני צידי העניין ליכולת הענקת התנאים לעולים ולהכרח שבהעלאתם ארצה.

בהיבט הדאגה לעולה מובאים מקורות הנוגעים לימינו אנו, לעליית האתיופים ועולי חבר העמים. חשוב שחברי הצוות יתייחסו לבעיות החוזרות לאורך השנים וידגומו זאת בעדותם בפני הוועדה.

צוות

ההיבט הציוני

לכאורה ברור לכל כי מהות הרעיון הציוני היא העלאת המוני בני ישראל לארצם לצורך יישובה ובנייתה. אולם, חשוב לבנות עדות מסודרת ומבוססת המתארת על סמך מקורות (היסטוריים ושייכים לתקופת ראשית הציונות ולתקופת היישוב, טרם מדינה, בעיקר) את המאבק להכרה בהכרח להגברת העלייה, את הקשרים עם שלטונות המנדט ואת עמדותיהם של מנהיגים, מכל גוני הקשת הפוליטית, בשאלת חשיבות העלייה למימוש הרעיון הציוני.

משימתם של חברי הצוות תהיה לתאר את משמעות ההיבט הציוני ולדון בשאלת רלוונטיות ההיבט בימינו. אין הכוונה להפריח סיסמאות, אלא להעלות נימוקים (המובעים במקורות השונים) ודרכם לבסס את עמדת הצוות בדבר ההיבט הציוני - אז והיום.

צוות

ההיבט הכלכלי

מן המקורות המובאים בפני חברי הצוות, עולים נתונים מעניינים המלמדים על אמירות ועמדות בדבר הנטל הכלכלי של עליות שונות - מצד אחד ועל עובדות כלכליות המצביעות על התרומה היחסית של כל עלייה ועל התבדות החששות בדבר מיצוי כל כושר הקליטה של היישוב והמדינה - מן הצד השני.

חברי הצוות יתבקשו להציג את החששות הטרוניות והספקות, לצד הנתונים המחקריים ולסכם כיצד מתבטאת תרומת העליות השונות מן ההיבט הכלכלי.

צוות מיוחד

הרצף ההיסטורי

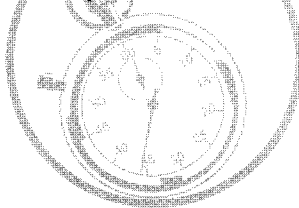
משימתם של חברי צוות זה שונה ממשימת חברי הצוותים האחרים. הם אינם מתבקשים לנתח את המקורות ולהציג עדות. עליהם להחליט על סרט קצר אשר יוקרן בפני הכיתה ומשימתם - לצפות בסרט ולהכין דפי צפייה מונחית ושאלות לתלמידים (שהם, למעשה, ועדת החקירה) אשר יתבקשו לצפות בסרט ולהתייחס לדפי ההנחיה. הסרט יציג את הרצף היסטורי, חשיבותו רבה בהצגת המכלול הן בשאלת תרומת העלייה ליישוב ולמדינה, והן בשאלת התייחסות הוותיקים לעולים החדשים, בעוד שבכל אחד מחמשת ההיבטים התייחסנו לנקודה מסוימת בלבד.

חברי הצוות יקבלו רשימת סרטים הנמצאים במרכז ההדרכה הקרוב, או בספריית בית הספר והם יוכלו גם לרכז קטעים ולערוך - על פי מבנה שיכינו בעצמם - את הסרט שיוצג בפני הכיתה.

צוות מימד

האקטואליה

לבד מחשיבות העיסוק בנושא העליות ותרומתן לאורך השנים, הרי מדובר בנושא אקטואלי. בשנים האחרונות חוונו את העלייה הגדולה מברית המועצות אשר הפכה אחר כך למדינות "חבר העמים", ואת העלאת יהודי אתיופיה. אנו מאמינים כי אין כמראה עיניים וכמפגש בלתי אמצעי עם עולים ועם פעילי קליטה, במקום מגוריהם של עולים חדשים. דהיינו: באתרי קרוונים ובמרכזי קליטה. לחברי הצוות משימה כפולה: ראשית, עליהם לתכנן סיור כיתתי ומפגש עם עולים ופעילים. תכנון שחייב להיות יסודי ומקיף, שהרי הכוונה ללמוד ולהתרשם לא כתיירים אלא כמי שיכול לסייע ולהירתם למשימה חשובה. וכאן מגיעים למשימתם השניה של חברי הצוות: התלמידים יכולים להצטרף למעגל העושים במלאכת קליטת העלייה. חברי הצוות ירכזו משימות שאפשר לבצע, ייפגשו עם אנשים שיכולים לשוחח ולתאר היכן אפשר לתרום, יתאמו פגישות עם מתנדבים המסייעים בקליטת עלייה. חלק זה של המשימה אינו יכול להתבצע ללא סיוע של המורה או של רכז נושא קליטה בבית הספר או ברשות המקומית.

בחוברת העזר לצוות המימד האקטואלי תינתנה הנחיות כיצד מארגנים את הסיור וכיצד מארגנים את שלב המשך, את היציאה לשטח לסיוע לעולים החדשים.

* לוח לסיכום משימות הצוותים *

צוות מס'	הנושא שבאחריותו	חומרי עזר	תוצר עבודת הצוות
1	ארגון הוועדה	חוברת עזר לצוות	תקנון הוועדה ולוח זמנים לעבודתה, ניהול הישיבה
2	ההיבט החברתי	חוברת עזר לצוות	עדות בפני הוועדה
3	ההיבט המדיני	חוברת עזר לצוות	עדות בפני הוועדה
4	ההיבט הכלכלי	חוברת עזר לצוות	עדות בפני הוועדה
5	היבט הדאגה לעולה	חוברת עזר לצוות	עדות בפני הוועדה
6	ההיבט הציוני	חוברת עזר לצוות	עדות בפני הוועדה
7	מימד הרצף ההיסטורי	חוברת עזר לצוות - הפנייה לסרטים	צפייה מודרכת של הוועדה בסרט שנבחר
8	מימד האקטואליה	חוברת עזר לצוות - הפנייה לביצוע סיור לימודי	דפי עבודה בסיור הלימודי

* שלב ג' - שמיעת העדויות *

הערכת זמן: 45 דקות
עזרים: התפאורה והאביזרים שכל צוות הכין לעצמו

הצוותים יציגו את עדויותיהם בפני מליאת הכיתה, היא "ועדת החקירה". יש להגביל כל עדות לזמן קצוב כדי שישמר מתח הפעילות וההקשבה. צוות ניהול ועדת החקירה אחראי על שיבוץ סדר העדויות, לרבות הצפייה בסרט (באחריות צוות מימד הרצף ההיסטורי) היציאה לסיור (באחריות צוות מימד האקטואליה).

הפעלת סיכום

מבוא

הפעלת הסיכום נועדה להעביר את הדיון העיוני/ערכי למישור המעשי. חשוב שכל תלמיד ינקוט עמדה אישית בשאלת העלייה ומומלץ, שגם "יתרגם" את עמדתו לפעולה מעשית בקהילה. בדיון כיתתי ננסה תחילה לסכם תשובה לשאלה הנחקרת ואחר כך להתארגן ליישום המסקנות הלכה למעשה.

שלב א' - זווית המבט של העולה

הערכת זמן: 10 דקות
עזרים: קטע קריאה מכתבי ברל כצנלסון

במהלך כל דיוני הוועדה העמדנו במרכז הדיון את העלייה כמשרתת צרכים של החברה והמדינה בישראל. בשל מוקד הבדיקה, כמעט ולא הוזכרה העלייה כפי שהיא נראית בעיני העולים עצמם. בטרם סיכום הפעילות, מצאנו לנכון להעלות היבט נוסף זה. אנו ממליצים לעשות זאת באחת משתי הדרכים:

א. **דרך קצרה (חמש דקות)** - המורה קורא באזני התלמידים את הקטע המצורף מתוך יומנו של ברל כצנלסון. מתוך הקטע מתבררת שאיפה תמימה ופשטנית לעלייה לארץ. אם עד כה הוצגה העלייה כמקדמת או כמכשילה מטרות לאומיות, חברתיות וכלכליות (בכל מקרה - ציבוריות), הרי כאן מסתבר, שעבור העולה הבודד, העלייה היא לא יותר מאשר ניסיון אישי ליצירת חיים פרטיים חדשים. תוקף מיוחד ניתן לאמירה זו כאשר היא נשמעת מפיו של אחד ממנהיגי הבולטים של התנועה הציונית.

ב. **דרך ארוכה יותר (15 דקות)** - הכוללת פעילות תלמידים. בדרך זו מומלץ לבחור אם נראה למורה/מדריך שהנושא חשוב, ושהתלמידים אינם עייפים מדיונים ופעילות. התלמידים משיבים (בצוותים) על דף העבודה המצורף. בדף זה מוצגים הקטע מיומנו של ברל כצנלסון והבית הראשון משירה של חוה אלברשטין "שרליה". התלמידים מתבקשים לאתר בקטעים את הפער שבין תמונת החלום של העולה אודות ארץ ישראל, לבין תמונת המציאות אשר בה נפגש העולה במחנה הקליטה. גם בתרגיל זה, המטרה היא להצביע על ההסתכלות האישית, של העולה עצמו, המוטרת בעיני היום-יום ולצרף גם אותה כסיכום לדיון העקרוני בוועדת החקירה.

שלב ב' - מסקנות ועדת החקירה

הערכת זמן: 20 דקות

התלמידים מתכנסים בצוותים. כל צוות ינסח הצעה לסיכום עבודת ועדת החקירה. ההצעות צריכות להיות מנוסחות כהיגדים הכוללים תשובה לשאלה (האם מעולה לעולה כוחנו עולה?) ונימוקים לתשובה. דוגמאות להיגדים אפשריים: "בטווח זמן מיידי כל עולה הוא למעמסה, בעיקר חברתית, על החברה הישראלית אך לטווח זמן ארוך העולים תורמים בכל ההיבטים"; "העלייה הכרחית לקיומה של ישראל, בכל תנאי"; "ישראל מדינה עצמאית וחזקה, וקיומה אינו תלוי עוד בכמות העולים אליה. לפיכך ניתן להגביל ולווסת את מספר העולים".

המורה ירכז על הלוח את ההיגדים במגמה לאחד בין היגדים קרובים (על ידי שינויי נוסח), וניסיון להגיע להסכמה כללית. ההיגדים שישארו לאחר הליך זה יעמדו להצבעת חברי הוועדה. במידה וישנה הצעת סיכום אחת, החורגת באופן מוחלט מהאחרות, ניתן להצהיר בסיכום על החלטת הסיכום שזכתה לתמיכת הרוב ועל עמדות נוספות שהן הצעות מיעוט.

שלב ג' - מהדיון העיוני לעולם המעשה

הערכת זמן: 15 דקות

התלמידים מציעים דרכים ליישום מסקנות ועדת החקירה. אנו מצפים שבעת הסיור הלימודי, לאתר מגורים של עולים, הסמוך לבית הספר, יצטבר המידע הדרוש לביצוע שלב זה. ניתן לסכם את הידע המצטבר על פי סעיפים אלו:

1. בחירת דרך לאיתור העולים.
2. איתור צורכי העולים והגדרת הצרכים שבהם יוכלו תלמידינו לתרום.
3. בחירת דרכים ליצירת קשר: קשר אישי או קבוצתי; במקום ציבורי או בבית פרטי; ב"טריטוריה" של העולים או שלנו; במסגרת בית הספר, תנועת נוער, חוגים.

דף עבודה לזווית המבט של העולה

לפניכם שני קטעים. קראו אותם וענו על השאלות בהמשך.

קטע א'-

מחנך יומנו של ברל כצנלסון*

* מתוך כתבי ברל כצנלסון, כרך חמישי, הוצאת מפא"י, תש"ז. עמוד 376.
ברל כצנלסון נולד בשנת 1887 בבילורוסיה. עלה לארץ בשנת 1909. היה פעיל בהתארגנות הפועלים העבריים, ממייסדי וממפעבי דמות ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ ישראל. ייסד והיה עורכו הראשון של עיתון "דבר" והקים את הוצאת הספרים "עם עובד". היה פעיל מאוד בענייני נוער ותנועות נוער והקפיד כל ימיו על שילוב פעילות כמורה ומחנך עם תפקידיו בהנהגה. נפטר לאחר מחלת לב בשנת 1944.
** קונצסיה = זיכיון.

איך תיארתי לי אז את ההליכה לארץ-ישראל ומה היה האידיאל הזה שלי בארץ ישראל? אני זוכר זאת יפה. התמונה הזאת התפצלה אצלי לשתי תמונות: תמונה אחת, כמובן, הייתה של איכר עובד אדמה, ואיני צריך לספר איך משכה אותי; אבל התמונה השניה הייתה עוד יותר מושכת. אתם יודעים שבעיירה היהודית אין הרבה יופי, אין הרבה צמחים, אילנות וכדומה. וכשהייתי ילד קטן הייתי סובל מאד מזה שבבתי היהודים אין ירק. רק אצל ה"פריצים" בסביבה היו גנים עם פרחים וצמחים יפים מאד. אבל הדבר היפה ביותר שמשך את לבי בילדותי היה - כשהייתי הולך ללוות לתחנת-הרכבת את אבי שנסע לדרכים רחוקות. זו הייתה, כמובן, חוויה גדולה. תחנות-הרכבת היו כולן בנויות על פי סגנון עם פרחים מסביב. וזה הקסים אותי מאד מאד. מאידך, קראתי באותו זמן בחוברת אחרת, שבירושלים קיבלו יהודים קונצסיה** על מסילת-הברזל. והאידיאל האמיתי שלי היה להיות ראש תחנת-רכבת בארץ-ישראל. לא שוטר ולא איש-צבא. המושג של מדינת היהודים התלבש אצלי בדמות מסילת-ברזל - זה היה בעיני הדבר המדיני ביותר, וזה היה בעיני הדבר החשוב ביותר והמכובד ביותר.

קטע ב'-

בית מחנך השיר "שרליה"***

*** שרליה (קרי - שער עלייה): מילים - חוה אלברשטיין, לחן - גדעון כפן, מתוך התקליט - "מהגרים" לחוה אלברשטיין, תקליטי סי.בי.אס תל אביב.
"שער עלייה" היה מחנה הקליטה הגדול של העולים ארצה בשנות המדינה הראשונות. המחנה הוקם במקומו של מחנה צבא בריטי בפאתיה הדרומיים של חיפה. על פי התכנון היו העולים אמורים לשהות במחנה רק מספר ימים אך בפועל היו עולים ששהו במחנה שבועות ואף חודשים עד שנמצא להם מקום מגורים מתאים. מחודש מרץ 1949 ועד סוף 1951 עברו במחנה 325 אלף עולים, 62% מהעולים באותה תקופה.

את הסיפור הזה מתחילים מהסוף
אנייה עם נוסעים הגיעה אל החוף
אנשים עייפים בארץ חדשה
עומדים מול שער גדול מסתכלים בו בשתיקה,
אנשים מקצה הזמן, מקצה האור והחיים,
בבגדים עבים, בצעדים כבדים.
- שום דבר לא היה כמו בהבטחות
הבטיחו ארץ חמה, היו רוחות וסערות,
הגג עף בחורף, הרצפה מלאה סירים,
הכל ספוג במים, שמיכות הפוך מפולין
כולם מתייפחים אבל אני עוד ישנה
כמו נסיכה אמיתית - ישנה עם מטריה.

1. כיצד הצטיירה ארץ ישראל בעיני ברל כצנלסון בטרם עלייתו? נסו לתאר את התמונה שראה בדמיונו.
2. איזה נושאים מעסיקים אותו כאשר הוא חושב על עלייה לישראל?
3. כיצד נראית ארץ ישראל בעיני חוה אלברשטיין, כילדה במחנה הקליטה?
4. אילו נושאים מעסיקים אותה?
5. האם יש פער בין "ארץ ישראל" שבדמיון לבין הארץ שבמציאות (שאלות 1 ו-3)? האם יש הבדל בין הנושאים שבהם עוסקים שני העולים (שאלות 2 ו-4)?
6. מהו ההבדל בין ההתייחסות לעלייה מצד הוותיקים הקולטים, כפי שהוצגו בוועדת החקירה, לבין ההתייחסות לעלייה מצד העולים הנקלטים כפי שהוצגו בקטעים אלו?

שאלות

מקורות

רשימת הספרים שנעזרנו בהם

- נאור מרדכי (עורך), עידן 8 - עולים ומעברות, ירושלים תשמ"ז.
- ניב דוד, מערכות האירגון הצבאי הלאומי, כרך א', תל-אביב 1965.
- ויצמן חיים, אגרות, כרך ז', ירושלים תשל"ז.
- קולת שפרה, קליינברגר רות, מטיאש יהושע, התנועה הלאומית היהודית והקמת מדינת ישראל, ירושלים תשל"ח.
- דותן שמואל, המאבק על ארץ ישראל, תל-אביב 1982.
- קפלנסקי שלמה, חזון והגשמה, מרחביה 1950.
- בגין מנחם, המרד, ירושלים 1950.
- ברקאי חיים, ימי הבראשית של המשק הישראלי, ירושלים 1990.
- הלל שלמה, רוח קדים, בשליחות מחתרתית לארצות ערב, ירושלים 1985.
- הלר יוסף, במאבק למדינה, ירושלים תשמ"ה.
- סייקס כריסטופר, מבפור עד בוין, תל-אביב 1966.
- גלעדי דן, נאור מרדכי, ארץ ישראל במאה העשרים מיישוב למדינה 1900-1950, תל-אביב 1990.
- פרס שמעון, אשד חגי, כעת מחר, ירושלים 1978.
- נאור מרדכי, ספר העליות - מאה שנה ועוד של עלייה וקליטה, תל-אביב 1991.

מן העתונות

- גליונות השבועון "היישוב".

- גליונות השבועון "הפטיש".

אנו מתנצלים בפני כל מוסד, צלם או כל גורם אחר שפרטיהם נשמטו מרשימת התמונות.
המקורות לתמונות ולאיוורים:

עמ' 2: (אם אשכחך ירושלים) מוזיאון ישראל

עמ' 4: בית התפוצות. צילום: דורון בכר

עמ' 6: מוזיאון ישראל

עמ' 7: מכון לחקר תנועת העבודה ע"ש פנחס לבון

עמ' 8: (למעלה) ארכיון ציוני מרכזי

עמ' 9: (למעלה) בית התפוצות. צילום: משה ברוך

עמ' 11: לשכת העתונות הממשלתית

עמ' 1: (בדפדפת מימד הרצף ההסטורי): השירות הבולאי

הצוות הדידקטי

